

Beletörődés, „jobb nem tudni”, stréberség

Változatok a meghátrálásra

„Köztudomású, hogy az individuum szubjektív birodalma – hasonlóan az egyes nemzetekhez – gyakran kerülhet igencsak zavaros állapotba. Elszabadulnak bennünk a démonok és csúfos kavarodást rendeznek, azaz fogalmazzunk tudományosan: a lényegi rendből kiszakadt – vagy abba be nem illeszthető – részleges rend ragadja magához az uralmat. A végső analízisben azonban szükségképpen érvényesülnie kell a lényegi rendnek, vagy, mint mondani szokás, diadalmaskodik az »egy« [...]”

(W. K. Heisenberg)

Az emberek viszonya a világukhoz koronként nagyon eltérő lehet. Gondoljunk bele például, hogy az az Oidipusz, aki Szophoklésznel méltósággal viseli el a rá mért kegyetlen sorsot, Senecánál ugyanabban a történetben már csak folyamatos rettegésre képes. Nem merész következtetés, hogy a különböző történelmi helyzetekben más-más tipikus beállítódás jellemző az egyénekre.

Vannak korok, amelyek azt sugallják, hogy a világban rend van, és ez a rend megismerhető. Arra adnak ösztönzést, hogy keressük, fedezzük fel magunkban és magunk körül az eligazodást segítő szabályszerűségeket. Az ilyen időszakok kulturális alkotásaiban többnyire valamiféle magabiztossággal, a megszerzhető, elérhető bizonyosság képzetével találkozunk.

A XIX. század elején Hegel számára magától értetődő, hogy a világ működésének logikai vázát akarja bemutatni. Mintegy a kaotikus felszín mélyebb értelmének a megfejtéseként. Kora gyermekeként feltételezi, hogy amit az univerzum egészét átható, mozgató, egységes lényegként (a bolygóktól a művészeti, vallási és filozófiai termékekig) feltárt, azt – a végső rendet kiemelő – zárt logikai formában kell találnia.

Később Marxnak is nyilvánvaló, hogy a fennálló gazdasági rendszer feltérképezésekor a hegeli eljárást alkalmazza. Nem a kutatómunka, a tényfeltárás lépéseibe avatja be az olvasót (mintegy az együtt haladás, a közös felfedezés útját kínálva), hanem az általánosabb elméleti össze-

függésekből vezeti le, világítja meg a konkrét jelenségeket. Módszertani meggyőződése – a kor tudományközpontú atmoszférájának megfelelően –, hogy így tudjuk eredményesebben megértetni-megérteni a körülöttünk tapasztalható gazdasági és társadalmi jelenségeket, folyamatokat. A követett minta: rendszerszemlélet és rendszerábrázolás.

Többen felhívták a figyelmet arra, hogy Darwin a piaci versengést, a piacot mozgató gazdasági élethalálharc napi gyakorlatát szemlélve jutott el az egész élővilágra jellemző létért való küzdelem gondolatáig és a törzsfajlódás szabályosságának megjelenítéséig. Elemzők kimutatták, hogy Einstein számára a fizikai világ mélyebb szabályszerűségeinek felfedezéséhez komoly ösztönzést adott a világot átható isteni rendbe vetett hit.

Az elérhető bizonyosságnak erről a szemléleti-módszertani bázisáról méltatja a társadalom egészének struktúráját megragadni képes nagyepikát, és minősíti le a csak szubjektív hangulatokat illetve részösszefüggéseket ábrázolni képes kisebb léptékű művészeti formákat Lukács György. A teljesség igényéről való lemondást nemcsak esztétikai, hanem etikai kérdésnek is tekinti. Annak feltételezése és életérzése, hogy a társadalmi mozgásokban átlátható rend érvényesül, rendezett világkép megalkotására, a valóság egész szerkezetének megformálására, bemutatására ösztönöz.

A rendkeresést illusztráló példák felsorolása még hosszan folytatható.

Vannak azonban másféle korok is: olyanok, melyeket a kortársak többsége áttekinthetetlennek, kaotikusnak érzel. Amelyekben nem lehet biztonságosan eligazodni. Ilyenkor az volna gyanús, hiteltelen, ha valaki – a mindennapi tapasztalatok által cáfolt – rendezett világkép sugalmazásával kísérletezne. Ha közvetlenül vissza nem igazolódó egyértelműségeket sulykolna: széleskörű elméleti tisztánlátást próbálna rázúdítani a világban eltévedő, bizonytalan, magukat talajtalannak érző egyénekre. A legutolsó évszázad szépirodalma, filozófiája attól adekvát, hogy visszatükröződik benne ez a káosz.

Az előbbi világkép hajlamos a mindent átfogó racionalitás hipotézisét, a tudományos általánosítás szempontjait abszolutizálni, és a – nem csupán racionalitással jellemezhető – individualitáson kritikusan átlépni. Mintegy a nagy egész diadalát ülni, kultuszát hirdetni. A magas elméletben szokás nem észrevenni a „kisszerű” egyedi létezését, nem tudomást venni róla.

Az utóbbi világképben viszont „minden egész eltörött” – ami a törmelék, a töredék, a részlegesség diadalához, kultuszához vezet. Teljességgel érthető, ha az egyént elsősorban a saját problémái foglalkoztatják, közvetlenül azokat akarja kezelni, megoldani. Így azonban az egyéni létezés nyomasztó gondolai olyan tágabb összefüggéseket is elfednek, amelyekből – jelentős mértékben – ezek a gondok fakadnak.

Jelen vázlat arra próbál rákérdezni, hogy nem kapcsolható-e össze a két ellentétes beállítódás? Lehetséges-e egyidejűleg figyelembe

venni a megengedőbb gyakorlati (humánus) megértés és az átfogó elméleti igényesség szempontját? Nem egyesíthető-e a szétesettség, széttöredezettség életerzése és a totalitás átlátására való törekvés? Pusztán saját magát magyarázó szilánk, morzsa, ami annak mutatkozik, vagy esetleg tágabb, összetett egységek alkotóeleme? Tovább lehet-e kapaszkodni az önmagában vett töredéktől a nagyobb egészek részeként felismert, megértett töredékig? Másként fogalmazva: nem ragadható-e meg átfogóbb totalitások részeként, részmozzanataként – azaz szerves elemeként – az, ami a közvetlen tapasztalatokban (vagyis a mostanság tipikus felfogásokban) csupán véletlenszerű törmeléknek jelenik meg?

Amikor minden egyéni hiba, gyengeség iránt megértőek vagyunk, mindent megbocsátunk, akkor ezzel lenézzük az illetőt és ártunk neki – fogalmazott annak idején egy ismert pedagógus. Vagy a másik irányból: valamilyen rokonszenves vonásának kiemelése következtében magát az illetőt fogadjuk el, kedveljük meg – találjuk rokonszenvesnek. (Pl. „kizsigereli ugyan a neki alárendelteket, de alamiznával segíti a koldusokat”.) A teljes egyén megítélését a részleges minősítésével cseréljük fel, váltjuk ki – a bizonytalan, elbizonytalanító korok jellegzetes tüneteként, lélektani menedékeként. Az ilyen pszichológiai realizmus – mutat rá többek között Slavoj Žižek – elkülöníti az egyén belső személyiségét és szubjektív viselkedését annak komplexitásától, külső hatásaitól: tetteinek objektív funkciójától, jelentésétől. Vegyük azonban észre: valaki viselkedésének megértő szándékú szemlélése (kritikusan megértő értelmezése) nem feltétlenül jelent egyúttal elfogadást, igazolást. Ugyanakkor bármiféle gyakorlati továbblépéshez – közvetítő, közelítő közegeként – egy bizonyos fokú megértés is elengedhetetlen. Az – akár gyarló – egyéni szempontok részleges indokoltságának az elismerése és integrálása nélkülözhetetlen előfeltétel az individuális „töredék” és az átfogóbb „egész” gyakorlati összekapcsolásához.

1. Létkérdések – létválaszok

1. „Úgy döntöttem, hogy gazember leszek”

– Nagyon szeretheti a sört, ha ennyit pakol az autójába.

– Ne dőljön be a látványnak! Nem a sört, hanem a gyárosokat és a kereskedőket szeretem. Az ő üzleti nyereségüket akarom gyarapítani. Minden eszközzel támogatni kívánom a tőkéseket abban, hogy a gazdasági hatalmuk növekedjen. Mi mást tehetnék ennek érdekében, mint hogy árukat vásárolok?!

„Úgy döntöttem, hogy gazember leszek.” Éljenek a gazdagok, és pusztuljanak a szegények! Éljenek az erősek, és pusztuljanak a gyen-

gék! Éljenek a tulajdonosok, és pusztuljanak a nincstelének! Éljenek a tőkésék, és pusztuljanak a bérmunkások!

Ha nem akarnám gyarapítani a tőkésék profitját, akkor nem vásárolnám az áruikat.

– Ne dőljön be a látványnak! Nem a sört, hanem az államot szeretem. Az államot a jövedelme teszi erőssé. Növelni akarom az állam hatalmát. Mi más tehetnék ennek érdekében, mint hogy vásárlásokkal gyarapítom az adóbevételét?!

„Úgy döntöttem, hogy gazember leszek.” Erősödjön az állam, hogy féken tudja tartani a szegényeket! Éljen és virágozzék államunk, hogy garantálni tudja a tőkés gazdasági rendszer és a profit biztonságát.

Ha nem akarnám növelni az állam hatalmát, akkor nem gyarapítanám vásárlásaimmal az adóbevételét. Ha nem akarnám növelni az állam hatalmát, akkor nem tartanám fenn adófizetéssel a gazdasági erejét. Ha nem akarnám növelni az állam hatalmát, akkor nem adnám a választásokon való részvétellel a hozzájárulásomat a politikai uralmához.

– Ne dőljön be a látványnak! Nem autókázni szeretek. Azért közlekedem autóval, hogy emelkedjen a benzinfogyasztás, és ezzel a kőolaj kitermelése. Növelni akarom a nagy gazdasági birodalmak uralmát a világ nyersanyagforrásai felett. Segíteni szeretném, hogy a vezető hatalmak erősítsék a befolyásukat a kőolajtermelő országokban. Mi más tehetnék ennek érdekében, mint hogy vásárlásaimmal újabb kőolajforrások megszerzésére ösztönözöm őket?!

„Úgy döntöttem, hogy gazember leszek.” Azért használok szorgalmasan az autót, hogy a legerősebb államok – fegyverekkel és katonasággal – további kőolajban gazdag országokra is kiterjessék a hatalmukat. Mivel tudom elősegíteni nyersanyagokkal rendelkező országok gazdasági vagy katonai leigázását? A vásárlásaimmal, az autóm használatával. Így támogatom, hogy a civilizált nemzetek újra meg újra megmutassák a vadakkal szembeni fölényüket.

Ha nem akarnám igazolni a vezető gazdasági hatalmak gyarmatosító hajlamát és bátorítani ezt a hajlandóságát, akkor minimálisra csökkenteném a kőolajszármazékok fogyasztását.

– Ne dőljön be a látványnak! Nem autót vezetni szeretek, hanem a klímaváltozást akarom gyorsítani. Mi más tehetnék a környezetre káros anyagok kibocsátásáért, mint hogy sokat használok a gépkocsimat?!

„Úgy döntöttem, hogy gazember leszek.” Azért autózok, hogy romboljam a természeti környezetet. Azért autózok, hogy erősödjön az üveg-házhatás. Azért autózok, hogy romoljanak (csökkenjenek) a Földön az életfeltételek. Azért autózok, hogy pusztuljon az emberiség.

Ha nem akarnám rombolni a természeti környezetet, akkor teljesen felhagynék a gépkocsi használatával.

2. Kedvteléseink játékosága

Tapasztaljuk, hogy az embereknek mennyire különbözőek a kedvtelései.

Vannak, akik a gyors sikerek vonzásában élnek. Kézenfekvő, hogy kihasználják a kedvező egyéni helyzetüket, és előnyöket kovácsolnak belőle a maguk számára.

– Aki gazdagnak született és jelentős vagyonnal rendelkezik, az nagy valószínűséggel élvezni akarja, hogy a megkívánt javakat különösebb erőfeszítés nélkül meg tudja vásárolni. A készen kapott vagyon erős ösztönzés arra, hogy rászokjon a nagybani fogyasztás ízeire. Hogy érdeklődésében és tevékenységében a vásárlói-fogyasztói mentalitás váljon uralkodóvá.

– Akit megnyerő külsővel ajándékozott meg a természet, az minden bizonnyal élni is fog ezzel. A könnyen elérhető sikerek felé terelgeti a testi adottsága, és érvényesíti ezt a „versenyelőnyt” a többiekkel szemben.

– Aki valamilyen kiemelkedő képességgel született, annak kézenfekvő lesz, hogy megpróbálja azt kamatoztatni a maga javára. Rendkívüli erőfeszítések nélkül is eléri, hogy rá irányuljon a figyelem, az érdeklődés.

Egyesek tehát szorgalmasan gyűjtögetik a fogyasztási, hódítási, ismertségi stb. sikereiket. Áldoznak a kedvtelésüknek. Mondhatni: azt játsszák, hogy sikert sikerre halmoznak. Ez az egyéni hobbijuk. Azért cselekszenek így, mert örömuket lelik a könnyen elérhető sikerekben.

Vannak, akik színes, változatos, sokféle élményben gazdag életet akarnak élni. Mozgalmas, izgalmas mindennapokra vágynak. Sokat tesznek azért, hogy ne maradjanak le semmilyen élvezetről. Játékosan portyáznak a különböző kalandok világában. Felkutatják és kiaknázzák a kínálkozó örömforrásokat, befogadják az útjukba kerülő kellemes élményeket. Mondhatni: azt játsszák, hogy habzsolják, halmozzák az élvezeteket. Számukra az a siker, ha minél több élménnyel tudják kitölteni az életidejüket. Ez az egyéni hobbijuk, a fő kedvtelésük. Nekik ez jelenti a legnagyobb örömet.

Míg egyesek pillanatnyi, itt és most, addig mások nem csupán átmeneti, hanem tartós sikerre vágynak. Nem az éppen adódó lehetőségek, illetve többé-kevésbé készen talált adottságok pusztá kihasználására, hanem célirányos tevékenységre alapozzák a sikereiket.

– Van, aki elsősorban hírnévre, népszerűség megszerzésére törekszik. Mindenáron fel akarja hívni magára a figyelmet. Ügyesen taktikázó játékosként próbál kitudni a többiek közül. Aláveti magát annak, amit a kiemelkedés személytelen automatizmusa, gépezete a sikerhez követel.

– Van, aki elsősorban hódításra, valamilyen hatalom megszerzésére törekszik. Egyes egyének feletti személyes uralmat vagy intézményesített, pozícióból fakadó társadalmi uralmat akar. Az intézményes hatalom lehetőséget, jogosultságot ad arra, hogy társadalmi kérdésekben döntsön, mások magatartását átformálja. Hogy a politikai hatalom részeseként,

gyakorlójaként eredményesen tudja befolyásolni társadalmi folyamatok alakulását, irányítani emberek sorsát, viselkedését.

– Van, akit elsősorban a gazdasági hatalom vonz, ennek megszerzésére törekszik. Arra vágyik, hogy minél több pénzt szerezzen, hogy mérték nélkül növelje a vagyonát. Ennek rendeli alá egyéb lehetőségeit, ennek érdekében kamatoztatja ismeretségeit, kapcsolatait. Alapvetően a szerzés motorja mozgatja. Pénze, vagyona segítségével pedig képessé válik az emberek befolyásolására: nemcsak tárgyak, áruk, szolgáltatások, hanem emberek fölött is hatalmat (fennhatóságot) szerez. A gazdasági siker gátlástalan ügyeskedést, rugalmas alkalmazkodást követel. Ezért – a siker érdekében – aláveti magát annak, amit a gazdasági versengés személytelen mechanizmusa előír.

A hírnév, a hatalom, a meggazdagodás híveit a nyerni akarás mozgatja. A kedvtelésüknek áldoznak, amikor így cselekszenek. Ez a fő hobbijuk. A jövedelemszerzésen túl azért ragaszkodnak a kedvtelésükhöz, mert örömeiket lelik a tartós sikerben (a közvetlen eredményben, illetve a nyereség folyamatában). A versengés, rivalizálás gépezete rafinált viselkedésformák elsajátítására és alkalmazására kényszeríti őket. A sikerekért való erőfeszítésben, a többiekén való felülkerekedés folyamatában a taktikázó ügyeskedés is örömforrás. Számukra az izgalmas gazdasági, politikai stb. játékok jelentik a legfőbb élvezetet.

Vannak tehát olyanok, akik a pillanatnyi vagy tartós sikerek vonzásában élnek. Ha elképzeléseik beválnak, akkor bővelkedni fognak az örömekben. Másokat a mozgalmas, kalandokkal teli időöltés, a gazdag, sokirányú élményszerzés vágya vezérel. Ily módon színes, változatos lesz az életük. (Ennek megfelelően maguk is sokarcúvá válnak. Sorsuk, életútjuk részekre oszló, elemeire tagolódo – más nézőpontból széttöredezett, feldarabolt – képet mutat.) De olyanok is léteznek, akik folytonosságra, állandóságra vágnak, és ezt külső útmutatásban vélik megtalálni. Ennek egyik változata, amikor egy tekintély irányítása alá próbálnak helyezkedni. Megnyugvást jelent a számukra, hogy felnézhetnek valamilyen személyre, csoportra vagy intézményre. Érte lelkesednek, hozzá igazodnak. Öröm ebben a vezérben, vezetőben hinni, őt csodálni, neki szolgálni. Akik így éreznek és így cselekszenek, azoknak a biztos helyre tartozás, a lelki támaszt adó irányított időöltés jelenti a legnagyobb örömet. Ez az egyéni hobbijuk, a fő kedvtelésük. Persze nemritkán előfordul, hogy megrendül a tekintélybe vetett feltétlen bizalom. Ilyenkor arra kényszerülnek, hogy új vonzerőt találjanak, és neki vessék alá magukat.

A külső útmutatás másik változatában az elköteleződés valamilyen kétszen kapott eszme (hit, elv, eszmény) mellett történik. Vannak, akik lényegében egyetlen ügyért kívánnak buzgólkodni. Többnyire nem ímmel-ámmal, „ahogy esik, úgy puffan” alapon, hanem komolyan, nem csekély megszállottsággal. Ilyen a lelkialkatuk.

A kiválasztott, kitüntetett ügy, eszme lehet egyes egyéneknek, egy kisebb közösségnek, egy országnak, egy régióknak, az egész emberi-

ségnek a szolgálata, védelme – vagy bármilyen más ideológia. Közös sajátosságuk, hogy hosszabb távú eltökéltséget feltételeznek. Híveik tartósan ráhangolódnak valamilyen elv, eszme képviselőjére, illetve megvalósítására. Igyekeznek elsőbbséget adni neki, és minden egyebet másodlagos, járulékos kérdésként kezelni.

Emlékszünk a *Makra* hősnőjére, aki úgy döntött, hogy lényegbevágó társadalmi változásokat kíván elősegíteni: neki a „nyomorultak ügyéért” kell élni. Ezért nem akar férjhez menni, és nem akar gyereket. „A gyereknek tej kell meg gyümölcs meg cipő meg télikabát”. Vagy – vagy. Vagy a gyerekvállalás (és a gyerek kiszolgálása), vagy a társadalmi változásoknak (a nyomorultak ügyének) a szolgálata. Ha a gyereknek tejet stb. kell szerezni, akkor ez a kötelezettség óhatatlanul keresztezi, hátráltatja a társadalmi elhivatottságból adódó feladatait. (Az éppen esedékes pénz stb. előteremtése nem az „ügy” megvalósítása.) Ha viszont a nyomorultak ügyét részesíti előnyben és a gyerekeről való gondoskodást függeszti fel, akkor azt kockáztatja, hogy az éhezni és fájni fog miatta. Aki valami mellett komolyan („megszállottan”) elkötelezi magát, az nehezen tud másra figyelni. Nehezen tud – lelki megrázkódtatások nélkül – mással is intenzíven (vagyis felelősen) foglalkozni.

Ismert annak a politikusnak a kijelentése, aki felismeri: Ha engedné, hogy hasson rá az *Appassionata*, nem lenne képes teljesen a forradalomra összpontosítani. Ezért megpróbálja a lefegyverző, elgyengítő hangulatokat, érzelmi hatásokat kiiktatni az életéből. A magánörömök élvezete nem a „forradalomcsinálás” tette. Így azután nem következtelenség, hogy egy hegyi panoráma látványakor is a mensevikek járnak a fejében. (Számára az érdemi magánörömöt is a forradalomcsinálás jelenti.)

Gyakran előfordul, hogy valaki azt gondolja, hogy életre szólóan elköteleződött valamilyen nemes eszme, ügy mellett. Azt gondolja magáról, hogy halálosan komolyan elhivatott. Azután idővel kiderül, hogy mégsem. Jól példázza ezt Gorkijnál Lószúnyog esete, akit az ügy csak a lebukásáig tartott fogva. Vagy gondolhatunk az emlékezetes ideológiai-politikai átigazolásokra szocialistából fasisztába, liberálisból nemzetibe stb. Az „átigazolás” pusztá ténye azonban nem cáfolata, inkább megerősítése annak, hogy az illető alapjaiban eszmefüggő. Csupán az egyik formát cseréli egy másikra.

Némelyek tehát elköteleződnek valamilyen eszme mellett. Nekik ez a fő kedvtelésük. Mondhatni: azt játsszák, hogy „felteszik az életüket” valamilyen ügyre. Az egyes egyénnek mintegy hobbijává válik az az elv, hit, eszme, amelyet – az összes többivel szemben – kitüntet. Örömet lel az eszmében: abban, hogy útmutatást, irányt ad az életének, állandóságot, folytonosságot kölcsönöz az erőfeszítéseinek. Lelki megnyugvást kap tőle.

– Miért éppen a környezetvédelemért, a természet megóvásáért lelkesedsz?

- Ettől áll helyre a lelki egyensúlyom. Ezt „írta föl” a pszichológus.
- Miért éppen a világbékéért lelkesedsz?
- Ettől áll helyre a lelki egyensúlyom. Ezt „írta föl” a pszichológus.
- Miért éppen az osztálybékéért, a politikai állam hatalmáért lelkesedsz?
- Ettől áll helyre a lelki egyensúlyom. Ezt „írta föl” a pszichológus.
- Miért éppen valamelyik politikai párt győzelméért lelkesedsz?
- Ettől áll helyre a lelki egyensúlyom. Ezt „írta föl” a pszichológus.
- Miért éppen valamelyik sportcsapat győzelméért lelkesedsz?
- Ettől áll helyre a lelki egyensúlyom. Ezt „írta föl” a pszichológus.
- Miért éppen a gyarmatosítók megbüntetéséért lelkesedsz?
- Ettől áll helyre a lelki egyensúlyom. Ezt „írta föl” a pszichológus.
- Miért éppen a kizsákmányolók uralmának megdöntéséért lelkesedsz?
- Ettől áll helyre a lelki egyensúlyom. Ezt „írta föl” a pszichológus.
- Miért éppen a környezet rombolásáért, a természet pusztításáért lelkesedsz?
- Ettől áll helyre a lelki egyensúlyom. Ezt „írta föl” a pszichológus.
- Miért éppen az „idegenek” elleni gyűlöletért lelkesedsz?
- Ettől áll helyre a lelki egyensúlyom. Ezt „írta föl” a pszichológus.

Ki erre, ki arra „teszi fel az életét”. Ki ebben, ki abban kötelezi el magát. A különböző eszméket – változatos megfontolásokból – eltérő értékűeknek szoktuk tekinteni: némelyeket magasabbrendűnek, magasztosabbnak, nemesebbnek, tiszteletreméltóbbnak stb. minősítünk. Azonban messzemenően nincs egyetértés a megítélésükben: az egyik ember (illetve csoport) ezt, a másik azt tartja értékesebbnek. Például az egyik világképben az egyes egyén, a másikban valamely adott ország, az állam, a nemzet, egy továbbiban az emberiség, vagy lakóhelye, a Föld kap elsőbbséget.

Az egyes eszmék szubjektív megítélésében tehát szóródással találkozunk. Miképpen maguk az eszmei elköteleződések is szubjektívek abban az értelemben, hogy egyéni döntésekből, preferenciákból erednek. Mint örömforrások (konkrét egyéni kedvtelésekként), formailag egyenrangúaknak mutatkoznak. Illetve, ha nem hierarchizáljuk, rangsoroljuk az egyes eszméket (az „ügyeket”) valamilyen külső szempont szerint, akkor ezek az elköteleződések az adott individuumban vonatkozásában objektíve

(az egyénre gyakorolt hatásuk tekintetében) is egyenértékűeknek bizonyulhatnak. Kinél-kinél lényegében ugyanazt a funkciót látják el: az illető lelki irányultságot, morális kielégülést nyerhet tőle. (Ami nem feltétlenül egyenértékű a különböző eszmékben, eszmei elköteleződésekben, az a külső hatásuk, a világban betöltött objektív funkciójuk/funkcióik.)

Miért ne dönthetne valaki úgy, hogy megkapaszkodik valamilyen eszmében? Ha úgy gondolja, hogy neki ez jó? Ha ebben talál örömet?!

Miért ne dönthetne valaki úgy, hogy legfőbb céljának a versengésben elért sikereket tekinti? Hogy folyamatos és intenzív erőfeszítéseket tesz azért, hogy a gazdaság, a politika, a hírnév (ismertség), a tudomány, a sportok stb. területén másokat megelőzzön, legyőzzön? Hogy a vetélkedésbe kapaszkodik bele? Ha ebben talál örömet?!

Miért ne dönthetne valaki úgy, hogy legfőbb céljának a komolyabb erőfeszítéseket nem igénylő könnyű sikereket tekinti? Hogy az ilyen sikerekbe kapaszkodik bele? Ha ebben talál örömet?!

Miért ne dönthetne valaki úgy, hogy színes, izgalmas, élményekben gazdag életet akar élni? Ha a változatosságokban tud megkapaszkodni? Ha ebben talál örömet?!

Miért ne fordulhatna elő, hogy valaki úgy dönt, hogy „gazember lesz”? Ha egyszer neki ez a hobbi? Ha élete folyamán olyan eseményekben volt része, melyek hatására ebben talál örömet?!

A tapasztalatok szerint ki ebben, ki abban leli kedvét, ami azt mutatja, hogy ezek az örömforrások „itt és most” szubjektíve egyenértékűek. Illetve, ha nem minősítjük az egyéneket valamilyen külső szempont szerint eleve magasabb- vagy alacsonyabbrendűeknek, akkor a különböző jellegű örömforrások nemcsak szubjektíve, hanem az adott egyének vonatkozásában objektíve is egyenértékűek lehetnek: elősegítik az illető határozott, magabiztos viselkedésének kialakulását.

3. Létkérdések

Vannak, akik önkéntes elhatározásból, személyes eszmei elköteleződésből igyekeznek egyetlen ügyet szolgálni. Ez a fő kedvtelésük. Azért teszik, mert ilyen a lelkialkatuk. De vannak, akiknek az élethelyzete olyan, hogy lényegében csak egyetlen üggyel tudnak törődni.

Nem logikátlan, hogy egy éhező az élelemszerzésre összpontosít, és amíg nem sikerült az éhét csillapítani, addig semmi más nem érdekl.

Nem logikátlan, ha egy hajléktalant aktuálisan csak a jelen foglalkoztat: kizárólagos célja, hogy túlélje a téli éjszakát, és ne fagyjon meg. Itt és most semmi egyéb nem létezik a számára. Sem a holnap, sem a holnapután. Sem a nemzet, sem az emberiség.

Nem logikátlan, hogy ha a gyerekek „tej kell”, és nincs miből megvásárolni, akkor az életben maradás szükséges kellékeit a legtörvénykövetőbb

szülő is bármilyen módon hajlandó megszerezni. (Minden elvi jogtisztelete ellenére, valószínűleg nem riad vissza attól, hogy „megélhetési bűnözőként” viselkedjen.)

A példák azt mutatják, hogy nem csupán belső elhatározásból jönnek létre „egy ügyű” magatartások. Ilyenek külső kényszerek hatására is keletkeznek. A szélsőségesen kiszolgáltatott helyzetben levő emberek „látótere”, élethorizontja objektíve is lehatárolódik, összezugszorodik, beszűkül.

Az eltérő „egy ügyek” formailag egyenértékűek: mindegyik az adott egyén preferenciáit mutatja. Tartalmi szempontból azonban korántsem azonos, hogy az illető szubjektív kedvtelésből (hobbiból) kötelezi el magát valami mellett, vagy pedig objektív létkérdés egy meghatározott viselkedése: az élete (illetve mások – szerettei stb. – élete, életben maradása) függ tőle.

4. Létünk fenyegetettsége

Az élőlények általános adottsága, hogy létfenntartási tevékenységre kényszerülnek. Elsődleges feladatuk a mindenkori táplálék megszerzése. Erre a feladatra vannak utalva, ítélve. Kulcskérdés, hogy mi biztosítja, és mi veszélyezteti az életben maradásukat. A többi élőlényhez hasonlóan, az emberek számára is a lét kérdése, a pusztta létezés biztosítása, a közvetlen életben maradás jelenti objektíve a legegyszerűbb teendőt. Hozzá képest sokdrangúnak számít minden egyéb probléma. A létezés biztosítása nélkül, ennek hiányában semmi gondunk nem marad. Valamennyi másodlagos, járulékos tennivaló – az illetővel együtt – elenyészik.

Alapjaiban veszélyezteti az egyének létét, ha nem tudnak – közvetlenül vagy közvetve – gondoskodni a megélhetésükről. Létében fenyegeti az egyént, ha nem elérhető számára az önfenntartáshoz, szervezete újratermeléséhez, a biológiai fennmaradáshoz szükséges javak.

Az egyes egyénekre azonban nemcsak az alapszükségleti javak közvetlen hiánya jelent fenyegetést, hanem az is, ha ezek megszerzésének feltételei nem állnak rendelkezésre folyamatosan a társadalmi környezetben. Hiába van valakinek jó állása, tisztességes jövedelme, ha ezt veszélybe sodorhatja, hogy az éppen fennálló társadalmi rendszer nem garantálja a jövedelemszerzésnek (pontosabban: a megélhetési javak megszerzésének) a lehetőségét. Nincs biztonságban, ha az éppen fennálló társadalmi berendezkedésben megélhetésének a feltételeit elveszítheti.

Továbbá: az egyéni lét akkor sincs biztonságban, ha akár a szűkebb, akár a tágabb társadalmi környezetben a létfenntartási cikkek megszerzésének lehetősége nincs *általános érvénnyel* biztosítva. Az egyes egyén létét

veszélyezteteti, ha nem kap esélyt mindenki a folyamatos megélhetésre. Ha a fennálló társadalmi rendszer nem teszi lehetővé valamennyi állampolgára számára a megélhetéssel arányos tulajdont, jövedelmet vagy fogyasztási javakat. Tapasztaljuk, hogy létükben fenyegetett egyének, csoportok gyakran próbálnak meg mások javai és élete megtámadásával túlélni. (Lehetséges hivatkozási alapjuk, hogy ők is a társadalomhoz tartoznak: a nemzeti, állampolgári, regionális vagy globális közösség tagjai.) Mind a létfeltételek bizonytalansága (hiánya, illetve elveszítetősége), mind a külső, mások részéről történő veszélyeztetettség miatt az egyéni fennmaradás alapkérdése társadalmi összefüggéseket vesz fel. Egyéni létproblémánk általános társadalmi dimenziót kap.

Az utóbbi időben a létünkben való fenyegetettségnek egy további formája is felerősödik. Rövidebb-hosszabb távon az is veszélyezteteti egyének létét, ha az emberiség más csoportjai, a Glóbusz bármely, akár távolabbi területein élők számára helyben hiányoznak az életfeltételek. Előfordulhat (illetve mind gyakrabban ténylegesen előfordul), hogy ezek az emberek is részesedni kívánnak más országok javaiból, erőforrásaiból. Különösen az európai országokban tudatosul az erősödő migráció problémája. Mindaddig valamelyik centrum-ország (vagy mondjuk, az Európai Unió) polgáraként is fenyegetve érezheti magát az egyes egyén, ameddig a periféria-országok („fejlődő világ”, „Dél”, volt gyarmatok) teljes lakosságának nincs biztosítva a megélhetése. Lehetséges hivatkozási alapjuk, hogy a történelem során az ő kikényszerített többletmunkájuk (amerikai négerrabszolgaság, gyarmati népek, gazdasági gyarmatosítás stb.) is beépült a jóléti országok gazdagságába. (Vö. „Eurafrika az eurafrikaiaké?” *Eszmélet* 82 /2009. nyár/) Ily módon egyéni fennmaradásunk biztosításának alapkérdése történelmi (emberiségtörténelmi, világtörténelmi) dimenziót kap.

Terjed a felismerés, hogy az ipari civilizáció jelenlegi formája károsan hat a természeti környezetre. Az erőltetett gazdasági növekedés olyan mellékhatásokkal jár, amelyek megbontják a Glóbusz egyensúlyi állapotát. A természeti környezet globális méretű tönkretétele az emberiség elpusztulásának veszélyével jár: azzal, hogy belátható időn belül az emberi élet számára alkalmatlanná válik a Föld. (Vö. „Környezetvédő-e a gyeregyilkos?” *Eszmélet* 88 /2010. tél/) Létükben fenyegeti az egyéneket, ha tovább folytatódik a természeti környezet rombolása. Ennek a kockázatnak a figyelembevételével egyéni fennmaradásunk biztosításának alapkérdése emberiségléptékű, globális környezeti dimenziót kap.

Jól láthatóan az egyéni túlélés nemcsak az illető közvetlen magatartásán (aktivitásán, találékonyságán stb.) múlik. Az individuum több összefüggés, dimenzió metszéspontjában éli az életét, amelyek vektorai egyaránt hatnak rá, befolyásolják a lehetőségeit és esélyeit. A létére

veszélyes külső fenyegetések az adott társadalmi rendszer, a történelmi múlt következményei, illetve a változó földi életfeltételek felől is érkezhetnek.

A fentiekben megmutatkozott, hogy a létkérdéseknek különböző szintjei vannak. Úgy is fogalmazhatunk, hogy ugyanaz az alapvető létkérdés individuális, társadalmi (történelmi) és emberiségléptékű (planetáris) szinten egyaránt jelentkezik. Az említett fenyegetettségek az objektív létkérdések horizontjának bővülését mutatják. A felismert fenyegetettség horizontja a jelzett összefüggésekben (társadalmi, történelmi, természeti) egyre szélesedik, tovább tágul.

5. Hobbiválasz – létválasz

Megszokott tevékenységünk, hogy ezt-azt kérdezzünk egymástól, és a feltett kérdésekre így-úgy válaszolunk. Hogy van? – hangzik fel minduntalan. Ezt a tudakozódást nem feltétlenül kell komolyan venni. Amivel ilyenkor szembetaláljuk magunkat, többnyire csak formailag kérdés, de tartalmilag nem az. Ha valaki tényleg komolyan venné és érdemben meg akarná válaszolni, akkor aligha állhatná meg, hogy ne kérdésekkel feleljen. Milyen vonatkozásban? Mihez képest? Stb. Ugyanakkor vannak olyan kérdések, amelyek – ha itt és most éppen formailag nem hangzanak el, akkor is – folyamatosan föl vannak téve. Mit tegyek, hogy biztosítsam a mindennapi élelmemet? Mi a teendőm a hosszabb távú fennmaradásom érdekében? Van-e valami tennivalóm állampolgári létem biztonságáért, a társadalmi környezetem nyugalmaért? Mivel járulhatok hozzá a földi életfeltételek megőrzéséhez? Stb. Ezek a kérdések nem szubjektív kíváncsiságunkból, hanem pusztán létünkéből fakadnak. A közvetlen egyéni élethelyzetből, egy adott országhoz, illetve az emberiséghez tartozás léthelyzetéből adódnak. Megválaszolásuknak – pontosabban helyes, működőképes megválaszolásuknak – komoly tétje van. A „Hogy van?” esetleges, mondhatni hobbi-szintű kérdés. Ha egyáltalán figyelembe vesszük és válaszolunk rá, a pontos feleletünk is – kivételes helyzetektől (például orvosi vizsgálatról) eltekintve – hobbiválasz. Az utóbbi kérdések viszont gyakorlati kihívások: magából a létezésből erednek, attól elválaszthatatlanok. A létezés, életben maradás feltételeire vonatkoznak: megkerülhetetlen, objektív (szakzsargonnal ontikus) létkérdések.

Minden szóbeli, írásbeli és gyakorlati cselekedetünk vonatkozásban áll a létezésünkkel – ennyiben nem pusztán cselekvés, nem önmagában megálló elszigetelt tett, hanem egyúttal egyéni válaszunk is a különböző létkérdésekre. A létkérdésekre adott létválaszunk. Cselekedeteink úgy is kezelendők, mint – akár akarjuk, akár nem, akár tudatosítjuk, akár nem – a létezés kérdéseire adott feleleteink. Mint a létproblémákhoz való hozzászólásaink – ami eltérő formákban történhet.

1. Hozzászólás, amennyiben tudatosan számolunk az adott területen megjelenő kihívásokkal és a belőlük fakadó dilemmákkal. („Tudom és teszem”: ismerem a kérdéseket, és tudom, hogy rájuk válaszolok.)

2. Akkor is hozzászólás, ha valamilyen okból kitérünk, tudatosan térünk ki a problémák elől. Érzékeljük őket, azonban (aktuális vagy elvi megfontolásból) nem kívánunk velük foglalkozni. Az ilyen cselekvő passzivitás nem közvetlenül válaszol a kihívásokra, hanem indirekt módon. („Tudom, de nem teszem.” Pontosabban: amikor szándékosan másról „beszélek”, mást teszek, akkor az adott kérdésben közvetetten foglalok állást, illetve közvetetten cselekszem valamit. Beletörődöm abba, hogy itt és most, valamilyen okból, nem a tudásom legmagasabb fokán – esetleg nem a legjobb meggyőződésem szerint – kapcsolódom a témához.)

3. Akkor is hozzászólás, ha azért nem foglalkozunk a fenti kihívásokkal, mert nem akarunk róluk tudomást venni vagy mert egyáltalán nem vesszük őket észre. Nem tudatosítjuk magunkban a nem érzékelt, meg nem fogalmazódott létkérdéseket. Egyszerűen elmegyünk mellettük. De ez a spontán passzivitás is egyfajta reagálás az említett kérdésekre: indirekt válasz a problémákra. („Nem tudom, de teszem.” Közvetetten akkor is adok feleletet, ha a „jobb az egészről nem tudni”, „jobb nem figyelembe venni” álláspontjára helyezkedem.) Amikor valamely létkérdésre „jobb nem tudni” módon felelünk, akkor a kedvtelések, a hobbik szintjén történő választ adunk. Reagálásunk, amely az érdemi létválasz megkerülése, elmaradása: a létkérdésre adott hobbiválasz. De hatásaiban, funkciójában ez a hobbiválasz is létválasz.

A gondolatmenet még tovább folytatható, feszíthető. Látni kell, hogy minden szóbeli, írásbeli és gyakorlati cselekedetünk ténylegesen valamilyen téma, terület kiemelése, preferálása az összes többi rovására. Ugyanakkor témaválasztásunk nem csupán az adott témáról szól, hanem – túlmutatva önmagán – rólunk, témaválasztókról is: megnyilvánul benne, hogy itt és most ezt a kérdést tartjuk a legfontosabbnak, a legaktuálisabbnak. Hogy nincs ennél nagyobb problémánk, illetve hogy – ideiglenesen vagy tartósan – túl tudjuk tenni magunkat a nagyobb problémákon. Ennyiben már maga a témaválasztás, valamely kérdéskör előnyben részesítése is válasz: egyfajta reagálás, gyakorlati, objektív felelet a létezés alapproblémáira. A kedvteléseinkből fakadó hobbi-témák – kevés eset kivételével – indirekt válaszok az alapvető létkérdésekre.

Az indirekt válaszokkal ösztönösen vagy tudatosan beletörődünk abba, hogy létezésünknek ezekbe a kérdéseibe nincs beleszólásunk. Lemondunk arról, hogy ezekben a vonatkozásokban a saját sorsunkat befolyásoljuk, magunk alakítsuk.

Szó esett már arról, hogy az egyének élete egyidejűleg különböző szinteken zajlik. Egyidejűleg több összefüggés, dimenzió is jelen van az ember életében: az egyének objektív horizontja globális méretekig tágul. Ennek megfelelően a létüket veszélyeztető fenyegetettségek is különböző szintekről (biológiai, társadalmi, természeti) érhetik őket. Ezek a fenyegetések egymással kombinálódva, együttesen fejtik ki a hatásukat.

Az individuális, társadalmi és természeti dimenzió egymással összefonódva létezik. Ezért a létszintek komplexitása ellenkező irányban is érvényesül. Függetlenül attól, hogy éppen melyik szintre irányul az egyén valamely cselekedete, annak gyakorlati következménye a többen is megjelenik. Tevékenysége – eltérő súllyal – hatással van mindezen szintek folyamataira. Kisebb-nagyobb mértékben minden tett komplex hatású, kisugárzású. Akár mint valaminek aktív megcselekvése, akár – hiányaként – mint passzív nem-cselekvése formájában. Azt tapasztaljuk, hogy megnyilvánulásainknak többnyire a közvetlen szubjektív szándékon túlmutató következményei, általánosabb objektív jelentései is vannak.

Az egyének tette kihatással van a társadalmi környezetükre. Cselekedetük társadalmi funkciókkal, jelentésekkel bír. Amikor az egyén valamilyen árut (pl. sört) vásárol, akkor a gyárosokat és a kereskedőket is támogatja. Szolgáltatást tesz nekik: gyarapítja az üzleti nyereségüket, ezáltal növeli a gazdasági hatalmukat. Elősegíti, hogy a gazdagok még gazdagabbak legyenek.

Amikor az egyén valamilyen árut vásárol, akkor emeli az állam jövedelmét. Adófizetéssel hízalva a tőkésállamot, annak hatalmát is erősíti, pártolja. Ezzel elősegíti a tőkés termelés és a profitszerzés biztonságát. Amikor az egyén valamilyen árut vásárol, akkor aktívan támogatja a jelenlegi világrendet. Az áruvásárlás egyik társadalmi jelentése: hozzájárulás a kapitalizmus legitimálásához és népszerűsítéséhez, illetve – ami ennek csak a másik oldala – a tőkés rendszerrel szembeszegülő, azt gyengíteni próbálók elleni fellépés anyagi és ideológiai „finanszírozásához”.

Az egyének tette kihatással van a történelmi folyamatokra. Amikor az egyén gépkocsival közlekedik, akkor – amellet, hogy például kíméli a cipőtálpát – ösztönzést ad gazdasági és politikai gyarmatosításra. Közvetlenül bármily csekély mértékben, de ténylegesen hozzájárul fegyveres konfliktusok kialakításához. A gépkocsi használatának egyik történelmi üzenete: fenyegetés kőolajban gazdag országok számára.

Az egyének tette kihatással van a természeti környezetre. Amikor az egyén gépkocsival közlekedik, akkor hozzájárul az üvegházhatás erősödéséhez, a klímaváltozáshoz. Segíti a globális természeti környezet rombolását, a földi életfeltételek romlását, az emberiség önpusztításának folyamatát. A gépkocsi használatának planetáris jelentése: fenyegetés a földi életfeltételekre (ezáltal az emberiség fennmaradására).

Számos esetben a semlegesnek gondolt cselekvésünk korántsem teljesen semleges. Szükségképpen olyan erőterbe kerül, amely – függetlenül az eredeti, szubjektív szándéktól – különböző objektív tartalmakkal ruházza fel azt.

Egyáltalán nem logikátlan, ha valaki a kedvteléseinek él. A kedvteléseinkből fakadó tettek azonban a nagy létkérdésekre nem kínálnak megoldást. Akit elsősorban a kedvtelései irányítanak, azt kockáztatja, hogy létében kiszolgáltatottá válik. A kedvtelések logikája és a létkérdések logikája más úton halad, külön utat jár. Kinek ez, kinek az a fő kedvtelése. Ki ebben, ki abban leli örömét. Miért is irigyelnénk bárkitől az örömöt?! Milyen alapon akarnánk azt elrontani?! De aki figyelmen kívül hagyja a létezésére leselkedő külső fenyegetettségeket, az saját maga ronthatja el az örömét.

A fentiekben megmutatkozott, hogy a különböző egyének számára nagyon eltérő örömforrások játszhatnak egyenértékű szerepet. Az is kiderült, hogy a különböző örömforrások (mint egyéni kedvtelések) az alapvető létkérdésekre adott gyakorlati válaszokként korántsem bizonyulnak egyenértékűeknek. A folytatásban szó lesz arról, hogy az egyéni kedvtelések az individuum életében sem feltétlenül egyenértékűek: más-más szerepet töltenek be.

Allende és felesége, Tencha egy értelmiségi összejövetelen, 1970 októberében